

گردشگری و آموزش عالی ایران: تعامل یا تقابل

یداله مهرعلی زاده*

استاد گروه علوم تربیتی، دانشگاه شهید چمران اهواز

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۱/۲۱

دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۴

Tourism and Iran's Higher Education: Interaction or Confrontation

Y.Mehralizadeh *

Professor, Department of Education, Payame Noor University

Received: 2016/12/25

Accepted: 2017/04/10

Abstract

The main purpose of this paper is exploring the nature of tourism relation with higher education in the light of conflict theory. This paper is addressing to how extend the policies of tourism development planning and higher education in Iran are convergent or divergent. Since the nature of policy making in two socio-cultural issues such as tourism and higher education are effected from complicated social science bases like power, discipline T conflict, convergent or divergent, so by using of a phenomena-analytical methodology and applying different sources such as review of literature, documents of last five development planning in Iran, review of scholars, and websites of different organization relevant to tourism and higher education, collected data are examined by using of content analysis method. The results indicated that: a- in the last five year development planning of Iran there are less policies to make a relation between Tourism and Higher Education, b- in the first draft of the sixth five year development planning of Iran new relations are considered but due to the current divergent between tourism and higher education activities its successful under critical situation, c- development of tourism must be considered as an interdisciplinary science in the universities and higher education institutions.

Keywords

Tourism, Higher Education, Interaction or Confrontation, Five-year Development Planning.

چکیده

در مقاله حاضر ماهیت رابطه جهانگردی و آموزش عالی در پرتو نظریه تقابل بررسی شده است. هدف از مقاله حاضر آن است تا مشخص نماید آیا سیاست‌های توسعه گردشگری و آموزش عالی ایران در تعامل یا تقابل نسبت به یکدیگر قرار دارند؟ زیرا ماهیت سیاست‌گذاری در دو مساله اجتماعی فرهنگی یعنی جهانگردی و آموزش عالی متأثر از مبانی پیچیده علوم اجتماعی مانند قدرت، نظم و تضاد و واگرایی است؛ بنابراین با بهره‌گیری از روش‌شناسی تحلیلی-تفسیری و منابع مختلف، منابع و مقالات علمی موجود در مجلات علمی کشور در سال، اسناد برنامه‌های توسعه کشور بعد از انقلاب اسلامی، دیدگاه‌های نظری صاحب‌نظران و مدیران ارشد کشوری در مجلات، بررسی مقالات و مطالب سایت‌های اینترنتی، روزنامه‌ها و سایت‌های خبری دستگاه‌های اجرایی وابسته به گردشگری و آموزش عالی کشور و تجربه زیسته نگارنده اطلاعات مستخرجه با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا بررسی شده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که الف: در پنج برنامه توسعه کشور بعد از انقلاب اسلامی بین سیاست‌گذاری‌های مرتبط با جهانگردی و نظام‌های آموزش عالی تعاملی وجود نداشته است. ب- در برنامه ششم توسعه رویکرد تعاملی پیش‌بینی شده است؛ اما فضای تقابلی کنونی ناشی از ساختارهای پیچیده کنونی و ناهمگرایی تثبیت‌شده طی سال‌های گذشته، تضاد منافع سازمانی و مدیریتی، گسستگی نظام سیاست‌گذاری در این دو حوزه باعث شده که نتوان در برنامه ششم نیز خوش‌بینانه در خصوص خروج از تقابل بین دو حوزه را پیش‌بینی کرد. ج- توسعه گردشگری باید به عنوان یک علم با حوزه مشخص و رشته‌ای بین‌رشته‌ای در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش علمی کشور مورد توجه جدی قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی

جهانگردی، نظام آموزش عالی، تعامل، تقابل، برنامه پنج‌ساله توسعه کشور.

* نویسنده مسئول: Mehralizadeh_y@scu.ac.ir

مقدمه

انسان دارای ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و فردی است. بعد فرهنگی انسان و تمایل به شناخت خود و دیگران بخش مهمی از خصلت‌های شناختی انسان را تشکیل می‌دهد. به همین دلیل از نظر فرهنگی و اجتماعی در فطرت انسان میل به آگاهی، کسب معرفت و دانش و آگاهی، سفر به مکان‌های جدید و دید و بازدید از فرهنگ‌ها و اقوام و ملل دیگری به عنوان یک خصیصه روان‌شناختی و فرهنگی-اجتماعی وجود دارد؛ بنابراین جهانگردی از این منظر که بخشی از نیاز فرهنگی و اجتماعی انسان را تأمین می‌سازد به‌طور گسترده‌ای در حال فزونی است؛ اما چنین نیازی بر دیگر ابعاد و نیازهای انسانی از بعد اقتصادی و سیاسی و حقوقی نیز تأثیر گذاشته است. همچنین جهانگردی به عنوان یک صنعت کالای فرهنگی در بازار دادوستدی همه کشورها روبه‌روز در حال گسترش است.

امروزه صنعت گردشگری در سطح بین‌المللی به عنوان یکی از مهم‌ترین، بزرگ‌ترین، غنی‌ترین و متنوع‌ترین صنایع به شمار می‌رود. استراتژی‌های توسعه بسیاری از کشورها در راستای توسعه این صنعت به عنوان منبع اصلی درآمد، ایجاد اشتغال، رشد بخش خصوصی و عامل توسعه زیرساخت‌ها جهت‌گیری شده است. گردشگری امروزه یکی از بهترین ابزارهای تبادل و تعامل فرهنگی است و سیاحت و گشت و گذار در سرزمین‌های مختلف از روش‌های موفق گذراندن اوقات فراغت می‌باشد. همان‌گونه که الوانی (۱۹۹۹) بیان داشته "صنعت جهانگردی ترکیبی از فعالیت‌ها، خدمات، سیاست‌ها، خط‌مشی‌ها، ضوابط، معیارها و کالایی است که برای تحقق یک سفر جهانگرد ضرورت دارد (ص: ۱۱۷)".

رضا معصومی راد رئیس امور فرهنگ، گردشگری و ورزش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۹۵) در نشست تخصصی نقش گردشگری در برنامه ششم توسعه کشور مطرح کرد سهم ایران از گردش مالی هزار و ۴۰۰ میلیارد دلاری گردشگران خارجی در سال ۲۰۱۴ فقط (۷ و نیم میلیارد دلار) بوده است. مهم‌ترین ظرفیت گردشگری کشور جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی، طبیعی، معنوی و مذهبی است. در برنامه توسعه ششم خواسته شده است تا تعداد گردشگران ورودی و سهم درآمدی کشور از آن‌ها ۵ برابر تعداد کنونی شود، این به معنی ورود ۳۵ میلیون گردشگر به کشور است.

تغییرات جهانی در سازمان‌ها تحولات فراوانی در عرصه‌های نظری و عملی و مدیریتی و اجرایی به وجود آورده است. تغییراتی که مستلزم توجه به رویکردهای مدیریت دانش و

تغییر سازمانی با فرایندهای یاددهی و یادگیری و توانمندسازی فرهنگی است (Salehi et al 2002)؛ به لحاظ اهمیت و ضرورت جهانگردی در توسعه اقتصادی و تأمین نیازهای فرهنگی و اجتماعی ملل توجه ویژه‌ای به سیاست‌گذاری در این حوزه به وجود آمده است. در جستجوی پیش‌ران‌های توسعه جهانگردی در کنار عوامل مختلف، نقش توسعه منابع انسانی با تحصیلات آموزش عالی نیز قابل توجه است؛ اما چگونه بین برنامه‌ریزی‌های توسعه گردشگری و آموزش عالی کشورها ارتباط برقرار می‌شود؟ کشورها در راستای توسعه و ارتقای صنعت گردشگری چگونه از توانمندی و قابلیت‌های نظام‌های آموزش عالی بهره‌برداری می‌کنند؟ در حوزه سیاست‌گذاری‌های کلان، نظام‌های آموزش عالی مدیریت دانشگاه‌ها، گروه‌های تخصصی آموزشی، رشته‌های تحصیلی، اعضای هیأت علمی، روندهای پذیرش دانشجو، مقاطع تحصیلی، شیوه‌های یاددهی و یادگیری علوم گردشگری، ارتباط رشته‌های گردشگری با نیازهای جامعه و صنعت گردشگری و ... سؤالات متعددی باید واکاوی و بررسی گردد. ایجاد رشته‌های مرتبط با گردشگری، توسعه و اشاعه فرهنگ گردشگری در بین دانشجویان، اساتید، جامعه بین‌المللی، ایجاد زیرساخت‌های علمی و فرهنگی برای توسعه گردشگری به عنوان یک فرصت توسعه انسانی و فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی از مسائل مهمی بوده که در سیاست‌گذاری بین‌المللی مورد توجه بوده است.

اما تجربه گذشته سیاست‌گذاری در کشور ایران نشان داده است که بر اساس نظریه تقابل بین حوزه‌های سازمانی و مدیریتی دستگاه‌های اجرایی تضادها و اختلافات و ناهمگرایی هم به لحاظ مبانی نظری، چشم‌اندازها، مأموریت‌ها، اهداف کلان، راهبردها و هم برنامه‌های عملیاتی وجود داشته است؛ چنین تضادهایی باعث شده انسجام سیاست‌گذاری در عرصه‌های نظری و عملی اندکی در مسائل کشور وجود داشته باشد (Mehralizadeh, 2015).

تعریف اصطلاح تقابل، به‌سادگی امکان‌پذیر نیست؛ زیرا معادل‌هایی چون نزاع، کشمکش، انحراف، تضاد، تراحم، دوگانگی و دشمنی نام‌گذاری این نظریه نیز در نظر گرفته شده است (Azad Armaky, 2008) تقابل موضوعیت‌های گوناگون دارد. تقابل در حوزه بین‌المللی، ملی، بین طبقات اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، افراد و سازمان‌ها اشکال مختلفی دارد (Louisear, 2003).

اما در حوزه سیاست‌گذاری سازمانی منظور ما از تقابل ناهمگرایی سازمان‌ها و مدیران در بخش‌های دولتی، عمومی و

د- بررسی مقالات و مطالب سایت‌های اینترنتی، روزنامه‌ها و سایت‌های خبری دستگاه‌های اجرایی وابسته به گردشگری و آموزش عالی کشور
 ه- تجربه زیسته نگارنده
 با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا بررسی شده است.

۱. اهمیت گردشگری (فرهنگی-اجتماعی، سیاسی، اقتصادی) چگونه است؟ و صنعت گردشگری در ایجاد مزیت‌های اقتصادی در جهان و کشورها چه سهمی بر عهده دارد؟

در بررسی اهمیت گردشگری مطالعات گذشته نشان داده است ابعاد گردشگری (فرهنگی-اجتماعی، سیاسی، اقتصادی) متعدد و متنوع هستند. گردشگری یک نیاز انسانی است، نیازی که ریشه در سطوح نیازهای مادی و جسمانی، نیاز تعلق، نیاز احترام و نیاز به خود شکوفایی دارد. از منظر روانشناسی شخصیت انسان سطوحی از نیازهای فردی، گروهی و اجتماعی دارد که نیاز به گردشگری در سطوح عمیق‌تر و عالی‌تر و بالاتر نیازهای انسانی موضوعیت پیدا می‌کند.

از منظر اقتصادی سهم مستقیم سفر و گردشگری در تولید ناخالص داخلی و مشاغل جهان در سال ۲۰۱۵ به ترتیب ۲.۲ تریلیون دلار و ۱۰۸ میلیون شغل بوده است. بر اساس گزارش سالانه شورای جهانی سفر و گردشگری (WTTC) درباره تأثیرات اقتصادی صنعت توریسم، با در نظر گرفتن اثرات گسترده‌تر این صنعت از جمله نقش غیرمستقیم آن، سهم کل (مستقیم و غیرمستقیم) صنعت سفر در اقتصاد جهانی طی سال ۲۰۱۵، ۷.۲ تریلیون دلار بوده که معادل ۹.۸ درصد از کل تولید ناخالص داخلی جهان را تشکیل می‌دهد. طبق این گزارش، در سال گذشته میلادی ۲.۵ میلیون شغل جدید به‌طور مستقیم و ۷.۲ میلیون شغل در کل در این بخش ایجاد شده که تعداد کل مشاغل مستقیم در این بخش را به ۱۰۸ میلیون رسانده است (World Economy, 2016).

به گزارش «دنیا اقتصاد»، شورای جهانی سفر و گردشگری در تازه‌ترین گزارش خود به بررسی آماری تأثیر گردشگری بر اقتصاد کشورهای مختلف پرداخته است. این شورا در گزارش سالانه اقتصادی ۲۰۱۵ خود، ۱۸۴ کشور و ۲۵ منطقه جهان را مورد بررسی قرار داده است. در این گزارش برای نخستین بار کشورهای عضو اتحاد اقیانوس آرام (آسه‌آن) نیز گنجانده شده‌اند. طبق این گزارش در سال ۲۰۱۴ سفر و گردشگری برای اقتصاد جهانی ۷/۶ تریلیون دلار (۱۰ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان) و ۲۷۷ میلیون شغل ایجاد کرده؛

خصوصی به صورت آگاهانه و گاه ناآگاهانه برای دستیابی به منابع کمیاب قدرت و ثروت است. چنین رویکردی باعث می‌شود هر سازمانی بر اساس مأموریت خود منافعی را پیش‌بینی نماید که در سطح عملیاتی و اجرایی منجر به اصطکاک و تضاد منافع بین سازمانی شود. بر اساس چنین مفهومی از تقابل، رفتار سازمان‌ها قابل بررسی است. بر اساس چنین برداشتی رابطه بین سیاست‌گذاری نظام مدیریت و سازمانی جهانگردی و نظام مدیریت و سازمانی آموزش عالی ایران در پرتو نظریه تقابل اجتماعی و سازمانی بررسی شده است.
 بنابراین مسأله مقاله حاضر آن است که در کشور ایران تا چه اندازه سیاست‌گذاری توسعه صنعت گردشگری و آموزش عالی در تعامل یا تقابل با همدیگر هستند؟

اهداف

برای پاسخ به سؤال اصلی فوق نیاز است تا سؤالات زیر بررسی شوند:

۱. اهمیت گردشگری (فرهنگی-اجتماعی، سیاسی، اقتصادی) چگونه است؟ و صنعت گردشگری در ایجاد مزیت‌های اقتصادی در جهان و کشورها چه سهمی بر عهده دارد؟
۲. پیشران‌های توسعه گردشگری در جهان چه عواملی هستند؟
۳. سهم گردشگری در اقتصاد ایران چگونه است؟
۴. نقش و جایگاه آموزش عالی در توسعه گردشگری چگونه است و آموزش عالی چگونه می‌تواند در توسعه گردشگری سهمی باشد؟
۵. آیا سیاست‌های توسعه گردشگری و آموزش عالی ایران در تعامل یا تقابل هستند؟

روش‌شناسی پژوهش

برای بررسی مقاله حاضر از روش تحلیل اسنادی استفاده شده است. در این روش با رویکردی تحلیلی-تفسیری تلاش شده است سؤالات مقاله که بخشی جنبه توصیفی-کمی و بخشی نیز حالت تحلیلی دارند بررسی شوند (Mehralizadeh, 2012). بر این اساس اطلاعات لازم از چندین منبع یعنی:

- الف- منابع و مقالات علمی موجود در مجلات علمی کشور طی سال‌های ۱۳۹۰ لغایت ۱۳۰۵،
 ب- اسناد برنامه‌های توسعه کشور بعد از انقلاب اسلامی،
 ج- دیدگاه‌های نظری صاحب‌نظران و مدیران ارشد کشوری در مجلات،

۱. سهم گردشگری در اقتصاد ایران چگونه

است؟

گردشگری از موضوعاتی بوده که متأسفانه طی سال‌های انقلاب اسلامی با رویکردها و دیدگاه‌های مختلفی سیاست‌گذاری شده است. به همین دلیل مشاهده می‌شود در کشور ایران این حوزه هم از لحاظ علمی و نظری و هم از نظر تجربی و دستاوردی در موقعیت مطلوبی قرار ندارد.

رئیس سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری درآمد ارزی گردشگری خارجی را یک هزار و ۲۵۰ میلیارد دلار عنوان کرد و گفت: سهم ایران از محل گردشگری نیم درصد یعنی ۶۵ میلیارد دلار است. سهم مستقیم سفر و گردشگری بر تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۱۴، ۲۳۷ هزار و ۱۲۱ میلیارد ریال (۲/۳ درصد از کل تولید ناخالص داخلی) بوده است (world Economy Newspaper, 2016) گزارش شورای جهانی سفر و گردشگری در مورد تأثیرات سفر و گردشگری بر اقتصاد ایران نشان می‌دهد سهم مستقیم سفر و گردشگری در تولید ناخالص داخلی ایران در سال ۲۰۱۴، ۲۳۷ هزار و ۱۲۱ میلیارد ریال (۲/۳ درصد از کل تولید ناخالص داخلی) بوده است. ایران در این شاخص آماری جایگاه ۱۳۵ را به خود اختصاص داده و بعد از کشورهای همچون لبنان، اردن، سوریه، ترکیه، پاکستان، عمان و عربستان سعودی قرار گرفته است. همچنین طبق برآوردها، سهم مستقیم سفر و گردشگری از تولید ناخالص داخلی از سال ۲۰۱۵ تا سال ۲۰۲۵ سالانه ۵/۷ درصد افزایش خواهد یافت و در سال ۲۰۲۵ به ۴۴۲۱۵۶ میلیارد ریال (۲/۹ درصد از کل تولید ناخالص داخلی) خواهد رسید. همچنین این گزارش تصریح می‌کند که علاوه بر تأثیرات مستقیم گردشگری بر اقتصاد کشورها، این صنعت به‌طور غیرمستقیم نیز بر اقتصاد مؤثر است؛ بنابراین سهم کل سفر و گردشگری یعنی جمع سهم مستقیم و سهم غیرمستقیم از تولید ناخالص داخلی سرمایه‌گذاری، زنجیره عرضه و تأثیرات درآمدی را هم در برمی‌گیرد.

به منظور بازنگری سیاست‌ها در حوزه گردشگری ضرورت دارد تا پیشران‌های توسعه گردشگری بررسی شوند.

۲. پیشران‌ها و زیرساخت‌های توسعه گردشگری

کدامند؟

پیشران‌های توسعه صنعت گردشگری وابسته به سیاست‌گذاری‌ها و زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری مختلفی است. پیشران‌های توسعه صنعت گردشگری متعدد هستند (Samadian et al., 2007). عواملی نظیر بازاریابی و تبلیغات، (بررسی وضعیت بازار گردشگری؛ رفتار گردشگران داخلی و خارجی)، ایجاد امنیت مادی و معنوی و فرهنگی

به‌گونه‌ای که از هر ۱۱ شغل، یک شغل مربوط به بخش سفر و گردشگری بوده است. این گزارش با تأکید بر اینکه در سال‌های اخیر بخش سفر و گردشگری نسبت به اقتصاد به‌طور کلی و دیگر بخش‌های عمده مانند خودرو، خدمات مالی و بهداشت و درمان با رشد سریع‌تری روبه‌رو شد و سال گذشته هم از این مسأله مستثنا نبوده است، خاطر نشان می‌کند: در سال ۲۰۱۴ ورود گردشگران بین‌المللی نیز افزایش داشت و به نزدیک ۱/۱۴ میلیارد نفر رسید. گردشگران اقتصادهای نوظهور ۴۶ درصد از سهم ورود گردشگران بین‌المللی را به خود اختصاص دادند که نسبت به ۳۸ درصد در سال ۲۰۰۰، رشد محسوسی داشته است. بر اساس پیش‌بینی‌های این شورا، بخش سفر و گردشگری هر ساله با چالش‌هایی روبه‌رو است.

از سوی دیگر در مورد مشاغل، صنعت گردشگری طی سال ۲۰۱۵ از ۲۸۴ میلیون شغل حمایت کرده است؛ به عبارت دیگر از هر ۱۱ شغل جهان، یک شغل مربوط به بخش سفر و گردشگری بوده است. بر همین اساس، سهم کل این صنعت در رشد مشاغل تا ۲۶ درصد و سهم کل در رشد تولید ناخالص داخلی تا ۳۱ درصد بوده است؛ ارقامی که برای پنج‌مین سال متوالی رشد سریع‌تر از رشد اقتصادی جهان را که ۲۰۳ درصد است، نشان می‌دهد.

بنابراین در مجموع، گردشگری طی سال ۲۰۱۵ به لحاظ سهم در رشد تولید ناخالص داخلی بهتر از بسیاری از دیگر بخش‌های عمده اقتصادی، از جمله بخش تولیدی و خرده‌فروشی عمل کرده و از نظر رشد مشاغل نیز عملکرد مناسب‌تری نسبت به دیگر بخش‌های اقتصادی از جمله بخش خدمات مالی، آموزش و خدمات بهداشت و درمان داشته است. چه اینکه طی بررسی‌های WTTC در سطح کشوری، سهم مستقیم گردشگری در رشد تولید ناخالص داخلی بیشتر از رشد کلی تولید ناخالص داخلی در ۱۲۷ کشور از ۱۸۴ کشور مورد بررسی بوده است.

ایسلند، ژاپن، مکزیک، نیوزیلند، قطر، عربستان سعودی، تایلند و اوگاندا از جمله این کشورها هستند. تقاضای مستمر برای سفر به همراه توانایی این بخش در پیشی گرفتن مداوم از اقتصاد جهانی و انعطاف‌پذیری در برابر شوک‌ها، نشان‌دهنده اهمیت و ارزش این بخش به عنوان یک بخش اصلی در توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی در سراسر جهان است (World Economy, 2016).

نظر به اهمیت و ابعاد گردشگری در توسعه انسانی و جامعه به‌وضوح دیده می‌شود که سرمایه‌گذاری قابل‌توجهی در این حوزه صورت گرفته است؛ اما وضعیت ایران چگونه است؟

سیاست‌گذاری و اقدامات قانونی و هماهنگی سازمان‌های مرتبط به امر گردشگری مؤثر است.

برنامه‌های توسعه ایران با فراز و فرودهای فراوان همراه بوده است (Mehralizadeh, 2016). به منظور ارزیابی میزان توجه به گردشگری در برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی اطلاعات زیر ارائه شده است.

جدول ۱. ارزیابی گردشگری در برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب اسلامی

گردشگران به ویژه گردشگران خارجی، خدمات و تسهیلات گردشگری (توسعه زیرساخت‌های جاده‌ای، دفاتر خدمات مسافرتی، تسهیل ویزا و اقامت در ایران، خدمات بیمه‌ای و پزشکی، اطلاعات گردشگری و ترویجی)، اطلاع‌رسانی و رسانه‌ای، منابع انسانی (آموزش و آماده‌سازی نیروی انسانی، ایجاد مطالعات آمایش آموزش گردشگری، تحقیق و توسعه در حوزه گردشگری)، زیرساخت‌ها، اصلاحات ساختاری و

سیاست‌های توسعه گردشگری	برنامه
<p>برنامه اول توسعه کشور که در سال ۱۳۶۹ و پس از گذشت حدود یک سال از پایان جنگ تحمیلی به تصویب رسید، با توجه به اولویت نداشتن این صنعت، نگاه کاملی به توریسم نداشته است.</p> <p>تنها بند ۳-۱۵ تبصره ۵۲ این قانون به‌طور کامل‌آ کلی و بدون هرگونه ابزار اجرایی تقویت و توسعه ایران‌گردی و جهانگردی در جهت تبادل تجربه و دانش و شناساندن میراث تمدن و فرهنگ اسلامی و ایران را از طریق حمایت، تشویق و سازمان‌دهی مشارکت‌های عمومی و جذب و هدایت سرمایه‌های غیردولتی در این زمینه موردتوجه قرار داده است.</p> <p>در تبصره ۵۸ برنامه دوم نیز به منظور بالا بردن سطح علمی و کار آیی جهانگردی و ایران‌گردی به ارائه تسهیلات به بخش خصوصی و عمومی، باز هم به صورت کلی و مبهم اشاره شده است.</p> <p>هرچند این قانون امروز صلاحیت اجرای خود را به دلیل اتمام برنامه از دست داده است؛ اما نگاهی گذرا به مفاد آن‌ها فواید فراوانی خواهد داشت. ماده ۱۶۴ قانون برنامه سوم توسعه مهم‌ترین ماده این قانون در رابطه با جهانگردی است که تسهیلات قابل‌توجهی را برای توسعه این صنعت مدنظر قرار گرفته است. ماده ۱۶۴ مقرر داشته که در طی سال‌های اجرای برنامه سوم، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مقرراتی را معمول خواهد داشت که بانک‌های کشور بتوانند در مبادی ورودی هوایی، دریایی، زمینی، هتل‌ها و دفاتر خدمات جهانگردی نسبت به خرید ارز گردشگرانی که به ایران آمده‌اند اقدام کنند.</p> <p>شعب نظام بانکی همچنین می‌توانند به این گردشگران که قصد خروج از کشور دارند، به شرط ارائه مدارک لازم ارزهای معتبر بفروشند. آیین‌نامه اجرایی این ماده شامل نوع مدارک و مستندات لازم برای استفاده از تسهیلات پیش‌بینی شده و سایر مقررات موردنیاز به پیشنهاد مشترک بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان برنامه و بودجه به تصویب هیات وزیران رسیده است.</p> <p>ماده ۱۶۶ این قانون نیز دربند (د) به منظور حفظ بافت قدیمی و سنتی منطقه جماران (محدوده منتهی به حسینیه جماران و بیت حضرت امام خمینی (ره)) و تبدیل آن به مجموعه‌ای فرهنگی و خدماتی برای زائران و گردشگران داخلی و خارجی، شهرداری تهران را موظف کرده بود اقدام لازم را به عمل آورده و پس از تملک، در اختیار موسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (ره) قرار دهد.</p> <p>برنامه چهارم توسعه نگاهی جامع‌تر به مبحث توریسم داشته و برای مثال در ماده اول خود به دولت اجازه داده بود ۵۰ درصد باقی‌مانده حساب ذخیره ارزی را به امور اقتصادی اختصاص دهد، یکی از این امور به‌طور صریح (گردشگری) ذکر شده است.</p>	<p>برنامه‌های اول و دوم توسعه</p> <p>قانون برنامه سوم توسعه</p> <p>قانون برنامه چهارم توسعه</p>
<p>همچنین این قانون در ماده ۲۸ خود که به اصلاح اقتصاد حمل‌ونقل پرداخته است، حمایت از محیط‌زیست را در مسائلی همچون گردشگری دریایی ضروری دانسته است. ماده ۱۰۴ این قانون نیز دولت را مکلف ساخته است، به منظور رونق اقتصاد فرهنگ، افزایش اشتغال، بهبود کیفیت کالا و خدمات، رقابت‌پذیری، خلق منابع جدید، توزیع عادلانه محصولات و خدماتی فرهنگی و ایجاد بستر مناسب برای ورود به بازارهای جهانی فرهنگ و هنر و تأمین فضاهای کافی برای عرضه محصولات فرهنگی، به تصویب و ابلاغ استانداردهای بهره‌مندی نقاط مختلف کشور، از فضاهای گردشگری بپردازد. توسعه بسترهای گردشگری ماده ۱۰۴ قانون برنامه توسعه چهارم، مهم‌ترین بخش این قانون در مبحث گردشگری و توریسم است. طبق این ماده دولت موظف شده است به منظور اهتمام ملی در</p>	

شناسایی، حفاظت، پژوهش، مرمت، احیا، بهره‌مندی و معرفی میراث فرهنگی کشور و ارتقای توان گردشگری در کشور به انجام اقداماتی مبادرت ورزد.

این اقدامات عبارت‌اند از الف) تهیه و اجرای طرح‌های مربوط به (حمایت از مالکان) متصرفان قانونی و بهره‌برداران آثار تاریخی - فرهنگی و املاک واقع در حریم آن‌ها) و (مدیریت ساماندهی، نظارت و حمایت از مالکان و دارندگان اموال فرهنگی - تاریخی منقول مجاز) تا پایان سال اول برنامه چهارم؛ ب) ایجاد و توسعه موزه‌های پژوهشی - تخصصی وابسته به دستگاه‌های اجرایی؛ ج) شناسایی و مستندسازی آثار تاریخی - فرهنگی در محدوده جغرافیایی اجرای طرح، توسط دستگاه مجری با نظارت و تأیید سازمان میراث فرهنگی و گردشگری؛ د) ایجاد و تجهیز پایگاه‌های میراث فرهنگی در آثار تاریخی مهم کشور و مضامین اصلی مرتبط با موضوع میراث فرهنگی؛ ه) شناسایی و حمایت از آثار فرهنگی و تاریخی حوزه فرهنگی ایران موجود در کشورهای همسایه و منطقه به عنوان میراث فرهنگی مشترک.

ورود بخش خصوصی پیش‌شرط توسعه گردشگری

ماده ۱۰۴ برنامه چهارم توسعه به بخش خصوصی نیز توجه ویژه‌ای داشته است.

در بند (و) این ماده که به منظور جلب مشارکت بخش خصوصی و تعاونی، به سازمان میراث فرهنگی و گردشگری اجازه داده شده است نسبت به صدور مجوز تأمین و فعالیت موزه‌های خصوصی و تخصصی و مؤسسات و مشاوره و کارشناسی مرتبط با موضع فعالیت‌های میراث فرهنگی، کارگاه‌های مرمت آثار فرهنگی - تاریخی، مؤسسات کارشناسی اموال فرهنگی - تاریخی، کارگاه‌های هنرهای سنتی و سایر مؤسسات خصوصی مرتبط با میراث فرهنگی اقدام کند.

همچنین بند (ز) این ماده سازمان میراث فرهنگی و گردشگری را مجاز دانسته است به منظور اعطای مجوز کاربری و بهره‌برداری مناسب از بناها و اماکن تاریخی قابل احیا با استفاده از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی داخلی و خارجی، صندوق احیا و بهره‌برداری از بناها و اماکن تاریخی - فرهنگی را ایجاد کند.

در بند (ح) این قانون نیز بر ارتقای جایگاه بخش غیردولتی و افزایش رقابت‌پذیری در صنعت گردشگری از طریق اصلاح قوانین و مقررات و ارائه تسهیلات لازم، تهیه ضوابط حمایتی، اداری و بانکی برای مؤسسات بخش غیردولتی و نیز جذب سرمایه‌گذاران و مشارکت مؤسسات تخصصی داخلی و بین‌المللی و بیمه برای گردشگران خارجی تأکید شده است. تکمیل نظام آماری گردشگری با نظارت و هدایت مرکز آمار ایران و ایجاد مراکز حفظ آثار و فرهنگ ایلی در شهرستان‌ها و استان‌های کشور از قبیل دهکده توریستی و مراکز و اتراق‌های تفرجگاهی ایلی از دیگر ضوابط مطرح شده در برنامه پنج‌ساله چهارم توسعه است

برنامه پنجم توسعه در موارد ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۷، ۱۷۴ مقرراتی را درباره صنعت توریسم مقرر داشته است. مواردی همچون تأسیس و حمایت مالی از صندوق توسعه گردشگری، حمایت مالی از مراکز خصوصی برای انجام امور فرهنگی و گردشگری و نظارت بر این مراکز، ساماندهی امر زائران مشهد، قم و شیراز، تشکیل شورای معماری ایرانی - اسلامی و اقدام به تحقیق و پژوهش و اطلاع‌رسانی در مسائل فرهنگی و گردشگری مرتبط با معماری ایرانی - اسلامی را می‌توان از مهم‌ترین نکات مربوط به مبحث توریسم در قانون برنامه پنجم توسعه دانست.

همچنین طبق ماده ۱۷۴ قانون دولت مکلف شده است به منظور بهبود وضعیت روستاها در زمینه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی راهبردی، نظارت و هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی، ارتقاء سطح درآمد و کیفیت زندگی روستاییان و کشاورزان و کاهش نابرابری‌های موجود بین جامعه روستایی، عشایری و جامعه شهری به حمایت از صنایع دستی و خدمات گردشگری با اولویت مراکز دهستان‌های دارای قابلیت توسعه اقدام کند.

مهم‌ترین نکته درباره مفاد قانون پنجم توسعه این‌که اولاً حجم موضوع در این قانون نسبت به قانون پنج‌ساله قبل بسیار کوچک‌تر بوده و ثانیاً کیفیت از توسعه این صنعت در این قانون باز هم نسبت به قانون قبل بسیار پایین‌تر است.

برای مثال ماده ۱۰۴ برنامه چهارم که هنوز قابلیت اجرایی دارد، با تنظیم بندهای مختلف به حمایت از اقدامات و روش‌های متعدد در توسعه صنعت گردشگری پرداخته است؛ اما با توجه به این‌که وضعیت گردشگری در کشور با توجه به این قواعد صریح هنوز با آنچه مطلوب است بسیار فاصله دارد، عدم توجه کمی و کیفی به این صنعت در برنامه پنجم روند اجرایی چندساله اخیر را نیز با وقفه مواجه خواهد کرد.

قانون برنامه چهارم توسعه

برنامه پنجم توسعه

برنامه

سیاست‌های توسعه گردشگری

در لایحه پیشنهادی برنامه ششم توسعه تبصره ۳۶ ماده واحده می‌گوید: دولت موظف است به منظور تحقق اهداف سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی برنامه ششم موضوع پنج برابر شدن ایران گردان خارجی تا پایان برنامه ششم و همچنین تحقق اهداف سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در زمینه تأمین شرایط و فعال‌سازی کلیه امکانات و منابع مالی و سرمایه‌های انسانی و علمی کشور به منظور توسعه کارآفرینی و به حداکثر رساندن مشارکت آحاد جامعه در فعالیتهای اقتصادی با تسهیل و تشویق همکاری‌های لازم اقدامات زیر را انجام دهد:

الف) به منظور ارتقای خدمات و ظرفیت اقامتی و گردشگری کشور، تمام دستگاه‌های اجرایی و نیروهای مسلح کشور مکلف‌اند ظرف مدت دو سال اول برنامه نسبت به فروش تمام تأسیسات گردشگری، رفاهی و تفریحی خود اعم از خودگردان یا وابسته اقدام کنند. در صورت اقدام نکردن در زمان مقرر، وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است بر اساس فهرست این اماکن که به پیشنهاد سازمان به تصویب هیات وزیران می‌رسد نسبت به فروش آن‌ها اقدام نماید.

برنامه پیشنهادی ششم

ب) به منظور افزایش ظرفیتهای اقامتی کشور صرفاً در شهرهای گردشگر پذیر با تشخیص سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری و همکاری شهرداری‌ها، تغییر کاربری موقت پنج‌ساله به واحدهای مسکونی واجد شرایط برای بهره‌برداری گردشگری اعطا تا در چارچوب ضوابط و استانداردها و تحت نظارت سازمان مذکور فعالیت کنند.

صنعت خدماتی گردشگری بخشی از محصول به شمار می‌رود آموزش در صنعت گردشگری از اهمیت به سزایی برخوردار است. برخورداری از نیروهای آموزش‌دیده به عنوان یکی از مزیت‌های رقابتی در مقاصد مطرح است.

آموزش عالی در میان سطوح آموزشی و آموزش‌های نظری و عملی دارای جایگاهی ویژه است چراکه مسئولیت انتقال علم به سطوح پایین‌تر و تولید علم بر عهده آموزش‌دیدگان این مقاطع است. بررسی‌ها نشان می‌دهد یکی از مشکلات توسعه گردشگری در ایران ناکارآمدی نیروهای شاغل در این صنعت است و دستیابی به روال مطلوب توسعه در صنعت گردشگری نیازمند بازنگری در برنامه‌های آموزشی است. بهبود روند توسعه کمی و کیفی تربیت نیروی انسانی کارآمد در صنعت گردشگری نیازمند برنامه‌ریزی مناسب با اهداف توسعه و نیازهای بازار کار است. تحلیل وضعیت کنونی نظام علمی آموزش گردشگری در آموزش عالی ایران نخستین گام برنامه‌ریزی مناسب برای توسعه گردشگری است (Torab Ahmady, 2009).

ایجاد رشته‌های مرتبط با گردشگری

۱. توسعه و اشاعه فرهنگ گردشگری در بین دانشجویان، اساتید، جامعه و بین‌المللی
۲. ایجاد زیرساخت‌های علمی و فرهنگی برای توسعه گردشگری به عنوان یک فرصت توسعه انسانی و فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی

۳. نقش و جایگاه آموزش عالی در توسعه گردشگری چگونه است و آموزش عالی چگونه می‌تواند در توسعه گردشگری سهیم باشد؟

توسعه صنعت گردشگری وابسته به پیشران‌های اصلی مانند زیرساخت‌ها، فرهنگ‌سازی، فرایندها و تربیت و آماده سازی نیروی انسانی و مدیریتی است. نظریه معروف جعفر جعفری تحت عنوان "علمی سازی گردشگری" برخاسته از دیدگاه و تجربه خاص او در توسعه گردشگری در جهان است (Haydari et al., 2010). در سال ۲۰۰۵ جعفری به هنگام دریافت جایزه اولیس که یکی از معتبرترین جایزه‌های علمی سازمان جهانی گردشگری ملل متحد است بیان داشتند که:

"... کمتر شخصی تصورش بر آن بود که برای آموختن صنعت گردشگری نیازی به رشته‌های دانشگاهی و پژوهش‌های علمی باشد و اغلب آن را به‌مثابه یک تجارت حرفه‌ای و صنفی تلقی می‌کردند. این در حالی است که در حال حاضر، رشته‌های علمی و دانشگاهی مربوط به صنعت گردشگری و هتلداری توسعه‌ی بسیاری یافته‌اند و از مهم‌ترین و ضروری‌ترین رشته‌ها، گروه‌ها و دانشکده‌های دانشگاهی در سطح بین‌المللی محسوب می‌شوند" (P.130).

نقش آموزش عالی در مهارت سازی گردشگری: توسعه صنعت گردشگری در یک فضای رقابتی اتفاق می‌افتد و تداوم شکوفایی مقاصد درگرو رضایت مشتری و رضایت مشتری درگرو کیفیت محصول است و از آنجاکه مهارت‌های شغلی در

- ✓ معدن و صنایع معدنی، گردشگری، ترانزیت و حمل‌ونقل ریلی، فناوری اطلاعات و ارتباطات و انرژی (د) موضوعات خاص کلان فرا بخشی
  - ✓ محیط کسب‌وکار، اشتغال، تأمین منابع مالی برای اقتصاد کشور، بهره‌وری و توانمندسازی محرومین و فقرا
- همچنین در برنامه‌های سند اقتصاد مقاومتی به چند شاخص کلیدی مرتبط با صنعت گردشگری توجه شده است:
- سهم خدمات در صنعت گردشگری
  - سهم خدمات گردشگری از کل صادرات غیرنفتی
  - رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری در سفر و گردشگری

علاوه بر این‌ها در تدوین سند اقتصاد مقاومتی و چارچوب تدوین برنامه اقدام و عمل اقتصاد مقاومتی کشور طرح‌های زیر پیش‌بینی شده است:

- رفع معضلات واحدهای صنعتی تولیدی نیمه فعال و راکد
- بازسازی بافت‌های فرسوده
- پرورش ماهی در قفس
- توسعه کشت‌های گلخانه‌ای
- خارج نمودن ناوگان فرسوده از ناوگان حمل‌ونقل عمومی
- بهره‌برداری از سواحل جنوبی کشور
- توسعه اقتصاد دانش بنیان مبتنی بر فناوری‌های نوین

ارزیابی رشته‌ها و کیفیت نظام تربیت انسانی و پژوهشی برای توسعه گردشگری در کشور

- سومین حوزه ارزیابی رشته‌ها و کیفیت نظام تربیت انسانی و پژوهشی برای توسعه گردشگری در کشور است.
- در بررسی زیر نظام‌های آموزش عالی کشور در راستای ارزیابی رشته‌ها و کیفیت نظام تربیت انسانی و پژوهشی برای توسعه گردشگری در کشور نتایج زیر به‌دست آمده است (جدول شماره ۲):

جدول ۲. بررسی زیر نظام‌های آموزش عالی کشور در راستای ارزیابی رشته‌ها

رشته‌ها	زیر نظام‌های آموزش عالی
مدیریت هتلداری، مدیریت جهانگردی	دانشگاه‌های دولتی
کاردانی گردشگری، هتلداری، مدیریت-امور تشریفات	دانشگاه علمی کاربردی
کارشناسی حسابداری-خدمات هتلداری، حسابداری-خدمات گردشگری، مدیریت گردشگری، مدیریت هتلداری، آشپزی-آشپزی ایرانی	غیردولتی غیرانتفاعی
کارشناسی رشته مدیریت جهانگردی (Tourism Management)	
رشته مدیریت جهانگردی	آزاد
رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم	
رشته خدمات مسافرتی و جهانگردی	
مدیریت هتلداری	
رشته اکوتوریسم در مقطع کارشناسی ارشد	

آیا سیاست‌های توسعه گردشگری و آموزش عالی ایران در تعامل یا تقابل هستند؟

برای بررسی این سؤال سه حوزه اصلی تأثیرگذار آموزش عالی برای توسعه صنعت گردشگری در ایران بررسی شده است:

- جهت‌گیری نقشه علمی کشور به سمت گردشگری
- جهت‌گیری اقتصاد مقاومتی در گردشگری و سهم حوزه آموزش عالی
- ارزیابی رشته‌ها و کیفیت نظام تربیت انسانی و پژوهشی برای توسعه گردشگری در کشور

اولین زمینه بررسی وضعیت جهت‌گیری نقشه علمی کشور به سمت گردشگری در کشور ایران است. بررسی سند نقشه علمی کشور نشان می‌دهد که رشته‌های اولویت دار کشور در سه اولویت الف، ب و ج ارائه شده است (Scientific Holistic Roadmap of Iran). متأسفانه جایگاهی برای رشته‌های وابسته به صنعت جهانگردی در اولویت‌ها و در استراتژی‌های سیزده‌گانه سند جایگاه مشخصی جز چند حوزه در هنر پیش‌بینی نشده است.

دومین حوزه بررسی سهم و جایگاه گردشگری و آموزش عالی در سیاست‌های کلان اقتصاد مقاومتی کشور است.

در سیاست‌های اقتصاد مقاومتی تدوین شده کشور توجه به موضوعات خاص زیر شده است:

- الف) موضوعات خاص مرتبط با بحران‌های احتمالی آینده
  - ✓ آب، محیط‌زیست و صندوق‌های بازنشستگی
- ب) موضوعات خاص مکان محور
  - ✓ توسعه سواحل مکران
- ج) موضوعات خاص بخشی

نظارت این موسسه می‌باشند. نظام آموزشی این مراکز به صورت، ترمی است. این موسسه با دارا بودن کادر مجرب و اساتید صاحب‌نظر در مأموریت‌های سازمان مجری برگزاری دوره‌های کوتاه مدت، ضمن خدمت و تک پودمانی‌های مصوب دانشگاه جامع علمی- کاربردی است. در حال حاضر این موسسه دارای ۲۰ رشته کاردانی و ۲۸ رشته کارشناسی می‌باشد (Cultural heritage, Carfts and Tourism higher education institution, 2016).

اساس‌نامه موسسه آموزش عالی علمی- کاربردی میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری وابسته به سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری در جلسه مورخ ۹۳/۴/۲۱ شورای گسترش آموزش عالی به منظور رفع نیازهای تخصصی سازمان میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری به نیروهای کارآمد، توانمند و متخصص در زمینه مأموریت‌های سازمان به تصویب رسید. در حال حاضر ۱۹ مرکز دولتی و ۵ مرکز خصوصی تحت

جدول ۳. رشته‌های مقطع کاردانی موسسه آموزش عالی علمی- کاربردی میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری

ردیف	عنوان رشته	مقطع تحصیلی	معاونت‌های مرتبط
۱	صنایع سرامیک-آزمایشگاه	کاردانی فنی	صنایع‌دستی
۲	صنایع سرامیک-خط تولید	کاردانی فنی	صنایع‌دستی
۳	صنایع‌دستی-سفال و کاشی سنتی	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۴	صنایع‌دستی-فرش دستباف	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۵	صنایع‌دستی-مصنوعات چوبی	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۶	طلا و جواهر - تراش سنگ‌های قیمتی	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۷	هنرهای تجسمی-نقاشی ایرانی	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۸	طراحی لباس	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۹	هنرهای تجسمی-گرافیک	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۱۰	هنرهای تجسمی - نقاشی	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۱۱	طراحی کیف و کفش	کاردانی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۱۲	گردشگری	کاردانی حرفه‌ای	گردشگری
۱۳	هتلداری	کاردانی حرفه‌ای	گردشگری
۱۴	مدیریت-امور تشریفات	کاردانی حرفه‌ای	گردشگری
۱۵	موسیقی- نوازندگی ساز ایرانی	کاردانی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۱۶	امور فرهنگی- امور موزه	کاردانی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۱۷	معماری- معماری داخلی	کاردانی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۱۸	معماری-معماری روستایی	کاردانی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۱۹	معماری-معماری شهری	کاردانی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۲۰	عمران-نگهداری و مرمت ساختمان	کاردانی حرفه‌ای	میراث فرهنگی

جدول ۴. رشته‌های مقطع کارشناسی موسسه آموزش عالی علمی- کاربردی میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری

ردیف	عنوان رشته	مقطع تحصیلی	معاونت‌های مرتبط
۱	ارزیابی صنایع‌دستی و میراث فرهنگی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۲	صنایع‌دستی-صنایع چوبی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۳	صنایع‌دستی-آبگینه	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۴	طراحی پوشاک-لباس اجتماعی و مشاغل	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۵	طراحی پوشاک-لباس اقوام	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع‌دستی
۶	طراحی پوشاک-لباس مجلسی و خانگی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع‌دستی

ادامه جدول ۴

ردیف	عنوان رشته	مقطع تحصیلی	معاونت‌های مرتبط
۷	فرش - طراحی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۸	گرافیک-چاپ و بسته‌بندی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۹	نقاشی-نقاشی ایرانی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۰	صنایع دستی-فلزی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۱	صنایع دستی-سنگی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۲	سرامیک کاشی و چینی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۳	نقاشی-نقاشی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۴	گرافیک-تصویرسازی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۵	گرافیک-پوستر و نشانه	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۶	گرافیک-تزئینی و محیطی	کارشناسی حرفه‌ای	صنایع دستی
۱۷	حسابداری-خدمات هتلداری	کارشناسی حرفه‌ای	گردشگری
۱۸	حسابداری-خدمات گردشگری	کارشناسی حرفه‌ای	گردشگری
۱۹	مدیریت گردشگری	کارشناسی حرفه‌ای	گردشگری
۲۰	مدیریت هتلداری	کارشناسی حرفه‌ای	گردشگری
۲۱	آشپزی-آشپزی ایرانی	کارشناسی حرفه‌ای	گردشگری
۲۲	میراث فرهنگی-امور موزه	کارشناسی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۲۳	موسیقی-نوازندگی ساز ایرانی	کارشناسی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۲۴	موسیقی-موسیقی آئینی	کارشناسی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۲۵	معماری-طراحی و نوسازی بافت فرسوده	کارشناسی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۲۶	معماری محیط بیرونی	کارشناسی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۲۷	معماری محیط داخلی	کارشناسی حرفه‌ای	میراث فرهنگی
۲۸	مرمت و احیاء بناهای تاریخی	کارشناسی حرفه‌ای	میراث فرهنگی

- میزان توجه اسناد بالادستی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و دانشگاه آزاد به مسأله توسعه رشته‌های مرتبط با گردشگری
  - میزان توجه به شاخص‌های کیفیت در ایجاد رشته‌ها و آموزش و یادگیری و به‌کارگیری دانش‌آموختگان در بازار گسترده گردشگری کشور
- مطالعه حیدری و همکاران (۲۰۱۲) نشان داد که مهم‌ترین چالش‌های آموزش عالی گردشگری در نظام دانشگاهی عبارت‌اند از: آموزشی (عدم ارائه مشوق‌ها، مربیان، خدمات دانشجویی، ...)، مدیریتی - اجرایی (ناکارآمدی تحقیقات، ...)، قوانین و مقررات (امین شغلی پایین، ...)، درون و برون بخشی صنعت، منابع انسانی، زیرساخت‌های فیزیکی، دانشجویان و مهارت‌های لازم.

در بررسی چالش‌های آموزش گردشگری در ایران سال ۱۳۹۴ دیدگاه‌های ارائه‌شده بر مسائل زیر تأکید کرده‌اند:

در حال حاضر تعداد کل دانشجویان مراکز تحت پوشش مؤسسه آموزش عالی علمی - کاربردی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری (دولتی و خصوصی) حدود ۷ هزار نفر است که پیش‌بینی می‌شود با ورود دانشجویان جدید آمار ایشان به بیش از ۹ هزار نفر افزایش یابد.

تاریخچه مختصری از پیشینه آموزش عالی گردشگری نشان می‌دهد که در دوره قبل انقلاب به تأسیس مدرسه عالی مهمانداری (۱۳۴۲) و مدرسه عالی هتلداری (۱۳۴۵) اشاره کرد و از تأسیس رشته مدیریت جهانگردی (۱۳۷۴) و مدیریت هتلداری (۱۳۸۳) در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد (۱۳۸۳) در دانشگاه علامه طباطبایی تهران می‌توان به عنوان نقطه عطف آموزش گردشگری در سال‌های پس از انقلاب یاد کرد.

آیا آموزش عالی ایران در سیاست‌گذاری در تعامل یا تقابل با توسعه گردشگری است؟

برای پاسخ به این سؤال از دو زاویه می‌توان به مسأله نگریست:

- گسترش تعداد دانشجویان بر مبنای نیاز بازار نبوده و برنامه‌های فرادست در جهت به تأخیر انداختن ورود نیروی فعال به بازار کار است.
- در توسعه آموزش عالی گردشگری به ویژه در مقطع کارشناسی تنها گسترش تعداد مدنظر بوده و به کیفیت دوره‌ها توجه نمی‌شود این امر در افزایش شدید دوره‌های پیام نور، غیرانتفاعی و نیمه‌حضوری مشهود است.
- با توجه به رشد سریع تعداد دانشجویان و عدم وجود دوره‌های تربیت مدرس از نظر سرانه استاد به دانشجو در رشته‌های گردشگری وضعیت مناسبی وجود ندارد. در کشور ترکیه نیز مشکل کمبود استاد باعث شده تا با مشارکت دانشگاه‌های خارجی دوره‌های تربیت مدرس برگزار شود.
- از نظر کیفی بسیاری از اساتیدی که زمینه گردشگری فعالیت می‌کنند (به ویژه در دانشگاه‌های پیام نور و غیرانتفاعی) فاقد تجربه و تخصص لازم برای تدریس گردشگری هستند.
- به علت فشار مضاعفی که به علت تعداد زیاد دانشجویان بر اساتید وجود دارد امکان به‌روز شدن از طریق مطالعه آزاد، تحقیق، فرصت‌های مطالعاتی و شرکت در دوره‌های تخصصی در رشته‌های گردشگری کاهش یافته است.
- اگرچه به علت میان‌رشته‌ای بودن گردشگری اساتید از رشته‌های دیگر می‌توانند در تدریس رشته‌های گردشگری مشارکت کنند؛ اما لازم است جهت گزینش اساتید یکی از معیارهای زیر رعایت شود.
- الف: در رشته گردشگری تحصیل کرده باشند.
- ب: حداقل رساله علمی یا کارشناسی ارشد خود را در زمینه گردشگری تدوین کرده باشد.
- ج: کتاب و مقالات علمی مبتنی بر دانش گردشگری تدوین کرده باشد.
- در برخی از دروس تخصصی به ویژه در زمینه هتلداری اساتیدی متخصص شرایط و مدارک تحصیلی مورد تأیید وزارت علوم و تحقیقات و فناوری را دارا نمی‌باشند.
- خصوص شرایط و امکانات یادگیری در رشته گردشگری که شامل سفر، کارگاه‌های آموزشی و فناوری آموزشی است در مجموع وضعیت مناسبی در دانشگاه‌های دولتی و نیمه‌دولتی کشور وجود ندارد.
- در زمینه برنامه‌های کارآموزی در مقطع کارشناسی به ویژه در دانشگاه پیام نور و دوره‌های پودمانی
- در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه (بند ۷۶ این ابلاغ) افزایش سهم آموزش‌های مهارتی در نظام آموزش کشور تأکید شده و به دلیل مهارتی بودن آموزش‌های گردشگری، این حوزه نیز از این قاعده مستثنا نیست.
- عمده چالش این حوزه آن است که آموزش‌دیده‌های ما بی‌کار و به کار گرفته شده‌ها بدون آموزش هستند و اساساً این تناسب در کشور وجود ندارد. آموزش ما در حوزه گردشگری باید مناسب و استاندارد در داخل باشد تا در مرحله بعدی بتوانیم در صورت حضور گردشگران خارجی در کشور خدمات مناسبی به آن‌ها نیز ارائه دهیم.
- رحیم یعقوب زاده، رئیس مرکز گردشگری علمی - فرهنگی دانشجویان مهم‌ترین چالش‌های عمده حوزه آموزش را به شرح زیر بیان کرده است: آموزش در سطوح آموزش پرورش، آشنایی عموم با مسأله و اهمیت گردشگری، مطالعه رفتار گردشگران سایر کشورها و... از جمله راهکارهای پیشنهادی ایشان بود.
- عمده چالش‌های این حوزه را آشنا نبودن و به‌روز نبودن قوانین و بخشنامه‌ها، عدم هماهنگی دوره‌های آموزشی در سازمان‌های متولی، انحصار آموزش و انتشارات و... دانست. محمدرضا مجمع در پایان تحصیل هم‌زمان، تدوین سرفصل‌های مناسب و ... را از جمله راهکارهای پیشنهادی خود در این نشست اعلام نمود.
- مطالعه تراب احمد (۲۰۱۲) به بررسی گردشگری و تحلیل آموزش عالی در دو وجه ساختاری و مفهومی پرداخته است. عموماً از یک مدل افقی (رشته‌ای) و یک مدل عمودی (زمانی) به عنوان مدل ترکیبی در آموزش عالی گردشگری استفاده می‌شود تا علاوه بر تبیین جایگاه دروس در نظام آموزشی، روند طی دوره توسط دانشجویان ورودی مشخص شود. با ترکیب این دو مدل هر چه دانشجو روند عمودی را به سمت بالا طی می‌کند، در روند افقی وارد دروس تخصصی‌تر می‌شود. در برخی موارد مانند دبیرستان‌های حرفه‌ای تفکیک تخصصی از سال‌های قبل از دانشگاه آغاز می‌شود به‌گونه‌ای که در دوره آموزش عالی زیرشاخه‌های مختلف گردشگری هر یک به صورت رشته‌ای مجزا نمود یابند.
- مهم نتایج این پژوهش به قرار ذیل است:
- از نظر کمی گسترش تعداد دانشجویان از نظر فراوانی در رشته‌های گردشگری با مدل کالیفرنیا تطابق ندارد.

مهرعلی زاده، گردشگری و آموزش عالی ایران: تعامل یا تقابل

در پایان نشست انجمن جامعه‌شناسی ایران با موضوع " جایگاه گردشگری در نظام آموزش عالی ایران" بیست و سوم فروردین‌ماه سال نودویک گروه علمی- تخصصی جامعه‌شناسی توریسم و گردشگری نشست انجمن جامعه‌شناسی ایران، از حاضرین در جلسه و به‌طور خاص دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته گردشگری این سؤال پرسیده شد که "به نظر آن‌ها بزرگ‌ترین مشکلات و چالش‌های موجود در بخش آموزش عالی گردشگری کشور چه مواردی است و چه پیشنهادهایی در راستای رفع این مشکلات دارند". بر این اساس، عمده مشکلات به قرار زیر عنوان گردید:

- خلأ ارائه درس‌های عملی و دوره‌های کارآموزی مناسب
- کمبود امکانات آموزشی و مشکل دسترسی به منابع به‌روز دنیا در عمده دانشگاه‌ها
- به‌روز نبودن و کاربردی نبودن عمده منابع درسی و طرح درس‌های فعلی
- جذب بسیار محدود نیروی آموزش‌دیده در زمینه گردشگری پس از فراغت از تحصیل و افق کاری نامناسب
- جذب دانشجویان در مقاطع تکمیلی از میان افرادی که زمینه علمی لازم برای بیشتر آن‌ها وجود ندارد
- مشکل منابع انسانی به ویژه جذب مدرس متخصص در رشته گردشگری
- عدم نظارت و یا کمبود نظارت بر کارهای پژوهشی و درعین‌حال ضعف کیفی پژوهش‌های ارائه‌شده در مقاطع تکمیلی توسط دانشجویان

بحث و نتیجه‌گیری

مقاله حاضر در پرتو نظریه تقابل اجتماعی به واکاوی نظام مدیریت و سازمانی گردشگری و آموزش عالی کشور پرداخته است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد:

۱. گردشگری در آموزش عالی، رشته‌ای بین‌رشته‌ای است که برای درک رفتارهای علمی گردشگران و مدیریت تقاضاهای گردشگری داخلی و خارجی و همچنین ارائه خدمات کیفی‌تر باید توسعه یابد. نگرستن به گردشگری به عنوان یک "علم بین‌رشته‌ای" از وظایف و مأموریت‌های مهم دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور است. این رویکرد باعث می‌شود تربیت نیروی انسانی آموزش‌دیده و پژوهش‌گر در تحلیل رفتارهای علمی گردشگری سهم مهمی به عنوان پیشران توسعه گردشگری در کشور ایفا نماید.

ضعف‌های عمده‌ای وجود دارد. برای دوره‌های هتلداری در هیچ دانشگاهی کارگاه تخصصی وجود ندارد. در سال ۲۰۰۶ کشور ترکیه با مشارکت بانک جهانی بیش از ۴۵ دانشگاه و دانشکده خود را در زمینه تجهیزات و کارگاه‌های تخصصی گردشگری تجهیز نمود و طی معاهداتی ساعات کارآموزی دانشجویان خود را در بدنه صنعت (اماکن اقامتی، سازمان‌های گردشگری، رستوران‌ها، دفاتر خدمات مسافرتی و گردشگری و دیگر بنگاه‌های مرتبط) به حداقل ۶۰ ساعت در هر دوره رساند.

- با توجه به مدل موضوع بندی ترکیب رشته‌های گردشگری در ایران در مقطع کاردانی که نیاز است دوره‌ها بر بیشتر بر دوره‌ی بازار- محصول متمرکز باشد طراحی دوره‌ها کاربردی است. در مقطع کارشناسی بیش از اینکه مبتنی بر دوره‌های کاربردی و بازار-محصول باشد بر دوره‌های مدیریتی و کلی متمرکز است.
- از نظر تعداد واحدهای ارائه‌شده در رشته‌های گردشگری کشور ترکیه با ارتقای تعداد واحدها و سرفصل دروس کیفیت دوره‌ها را افزایش داده و تعداد واحدها به سطح یا بالاتر از سطح دانشگاه‌های اروپا و امریکا رسانده است. در مقایسه کشور ایران در هر مقطع تعداد واحدهای کمتری را به دانشجویان ارائه می‌دهد.
- بررسی برنامه‌های درسی دوره‌های گردشگری با توجه به هسته مرکزی دوره‌های تحصیلی موارد زیر را نشان می‌دهد.
- رشته‌های مرتبط با هتلداری و مهمانداری هوایی در رده‌های کاردانی و کارشناسی در ایران نیز بر دروس مرتبط با ساختار صنعت متمرکز شده‌اند و تمرکز بعدی این برنامه‌ها بر روی تقویت مهارت‌های ارتباطی دانشجویان از طریق آموزش زبان‌های خارجی است.
- در رشته‌های خدمات جهانگردی دروس بر مبنای ابعاد و پیامدها و ساختار رشته طراحی شده است.
- رشته مدیریت جهانگردی در مقطع کارشناسی دروس معانی و ماهیت و سیاست‌گذاری و مدیریت را بیش از سایر دروس ارائه می‌دهد.
- در مقطع کارشناسی ارشد تأکید رشته‌های مدیریت جهانگردی در گرایش برنامه‌ریزی بر سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و در برنامه‌ریزی گردشگری و توسعه بر سیاست‌گذاری و مدیریت و ابعاد و پیامدهای صنعت است و رشته مدیریت جهانگردی در گرایش بازاریابی بر دروس بازاریابی و سیاست‌گذاری و مدیریت متمرکز شده است.

۲. در مطالعه حاضر چند آسیب مهم در حوزه نظام آموزش عالی کشور عبارت‌اند از:

✓ آموزش عالی توسعه رشته‌های گردشگری را صرفاً بنا به تقلید از دیگر دانشگاه‌ها راه‌اندازی کرده است و ارتباط آن‌ها با دستگاه‌های متولی گردشگری ضعیف است.

✓ از نظر کمی گسترش تعداد دانشجویان از نظر فراوانی در رشته‌های گردشگری با نیاز کیفی و کاربردی بازار کار تطابق ندارد و گسترش تعداد دانشجویان بر مبنای نیاز بازار نبوده و برنامه‌های فرادست در جهت پاسخ به فشار تقاضای اجتماعی و یا به تأخیر انداختن ورود نیروی فعال به بازار کار است.

✓ در توسعه آموزش عالی گردشگری به ویژه در مقطع کارشناسی تنها گسترش تعداد مدنظر بوده و به کیفیت دوره‌ها توجه نمی‌شود این امر در افزایش شدید دوره‌های علمی کاربردی، دانشگاه پیام نور، غیرانتفاعی و نیمه‌حضوری مشهود است.

✓ عدم بهره‌گیری از همکاری مشترک بین‌المللی در آموزش دانشجویان به‌وضوح در سیاست‌گذاری‌های نظام آموزش عالی ایران مشهود است.

✓ توجه ناکافی اسناد بالادستی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و دانشگاه آزاد به مسأله توسعه رشته‌های مرتبط با گردشگری

✓ عدم مطلوبیت در میزان توجه به شاخص‌های کیفیت در ایجاد رشته‌ها و آموزش و یادگیری و به‌کارگیری دانش‌آموختگان در بازار گسترده گردشگری کشور

۳. در حوزه سیاست‌گذاری سازمانی تقابل یا ناهمگرایی سازمان‌ها و مدیران در بخش‌های دولتی، عمومی و خصوصی به صورت آگاهانه و گاه ناآگاهانه برای دستیابی به منابع کمیاب قدرت و ثروت در جریان است. چنین رویکردی باعث شده تا سازمان جهانگردی از یک‌طرف و نظام آموزش عالی کشور از طرف دیگر بر اساس مأموریت خود و ساختارهای پیشین خود منافی را پیش‌بینی نماید که در سطح عملیاتی و اجرایی منجر به اصطکاک و تضاد منافع بین سازمانی آنان شده است؛ بنابراین تجربه گذشته سیاست‌گذاری در کشور ایران نشان داده است که بر اساس نظریه تقابل بین حوزه‌های سازمانی و مدیریتی دستگاه‌های اجرایی تضادها و اختلافات و ناهمگرایی هم از به لحاظ مبانی نظری، چشم‌اندازها،

مأموریت‌ها، اهداف کلان، راهبردها و هم برنامه‌های عملیاتی وجود داشته است. چنین تضادهایی باعث شده انسجام سیاست‌گذاری نامطلوبی در عرصه‌های نظری و عملی این دو حوزه وجود داشته باشد.

۴. در پنج برنامه توسعه کشور بعد از انقلاب اسلامی بین سیاست‌گذاری‌های مرتبط با جهانگردی و نظام‌های آموزش عالی (جهت‌گیری نقشه علمی کشور به سمت گردشگری و ...) تعاملی وجود نداشته است. توسعه گردشگری علی‌رغم مزیت‌های فراوان آن در اقتصاد ایران به عنوان یک اولویت و مطالب ملی در سیاست‌گذاری آموزش عالی موردتوجه قرار نگرفته است

۵. در برنامه ششم توسعه رویکرد تعاملی پیش‌بینی شده است؛ اما فضای تقابلی کنونی ناشی از ساختارهای پیچیده کنونی و ناهمگرایی تثبیت‌شده طی سال‌های گذشته، تضاد منافع سازمانی و مدیریتی، گسستگی نظام سیاست‌گذاری در این دو حوزه باعث شده که نتوان در برنامه ششم نیز خوش‌بینانه در خصوص خروج از تقابل بین دو حوزه را پیش‌بینی کرد.

در خاتمه بر اساس نظریه معروف " علمی سازی گردشگری" توسعه منابع انسانی ضرورت دارد تا به لحاظ اهمیت و ضرورت جهانگردی در توسعه اقتصادی و تأمین نیازهای فرهنگی و اجتماعی ملل توجه ویژه‌ای به سیاست‌گذاری در این حوزه به وجود آورده شود. توسعه منابع انسانی با تحصیلات آموزش عالی موردبازنگری قرار داده شود. چنین بازنگری به‌طور ویژه باید در زمینه نظام-های آموزش عالی در حوزه سیاست‌گذاری‌های کلان، مدیریت دانشگاه‌ها، گروه‌های تخصصی آموزشی، رشته‌های تحصیلی، اعضای هیأت علمی، روندهای پذیرش دانشجو، مقاطع تحصیلی، شیوه‌های یاددهی و یادگیری علوم گردشگری، ارتباط رشته‌های گردشگری با نیازهای جامعه و صنعت گردشگری و ... باشد. بر این اساس ضرورت دارد تا در برنامه ششم توسعه کشور موضوع ایجاد رشته‌های مرتبط با گردشگری، توسعه و اشاعه فرهنگ گردشگری در بین دانشجویان، اساتید، جامعه بین‌المللی، ایجاد زیرساخت‌های علمی و فرهنگی برای توسعه گردشگری به عنوان یک فرصت توسعه انسانی و فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی در سیاست‌گذاری بین‌المللی موردتوجه قرار گیرد.

References

- Azad Armaky, T. (2009). *Sociology Theories*: Tehran: Soroush- seda and sima publication, six edition. [In Persian].
- Challenges of Tourism education in Iran. (2014). deputy of cultural and social research, *Tourism research Group*, <http://www.csr.ir/fa/news/۳۷۰-> [In Persian]
- Cultural heritage, Carfts and Trousim higher education institution, (2016), <http://www.miras-uast.ir/>. [In Persian]
- Haji Amini, M. (2010). *Tourism Education and its challenges*, [HTTP://WWW.TOURISMSCIENCE.IR](http://WWW.TOURISMSCIENCE.IR). [In Persian]
- Haydari Chianeh, R. Nasrolazadeh, Z and Abdollahi.M (2010). Analysis of Higher Education Tourism Education based on SWOT model, *Journal of Planning and Development of Tourism*, 1(1), 129-152. [In Persian]
- Louisear. K. (2003). *Confrontation social Theory*, Translated by Dr Abdolreza Navah, Ahwaz, Rasesh Publication. [In Persian]
- Mehralizadeh. Y, Moghadaspour, M.and Judzadeh, J (2012). *Strategic Planning in Organization: Theoretical and practice Experiences in Iran organization*, Second Edition, Tehran: Rah moaser Publication. [In Persian].
- Mehralizadeh. Y. & Abdy.M. (2009). *Knowledge Management in Iran's Financial Affair Organization*, Shahid Chamran University Publication. Ahvaz, Iran. [In Persian]
- Mehralizadeh. Y. (2004). *Globalization, Organization change and Strategic Human Resource Development*, Shahid Chamran University Publication. Ahvaz, Iran. [In Persian]
- Mehralizadeh. Y. (2008). *Principles of Management: Theory and Practice*, Shahid Chamran University Publication. Ahvaz, Iran. [In Persian]
- Mehralizadeh. Y. Safaeemoghadam, M.Salehi Omran. E & Alam. (2012). *Foundation theory and practical research (Quantitative, Qualitative and Mixed methods) in Human Science*, Ahwaz, Shahid Chamran University of Ahwaz publication. [In Persian]
- Organization of planning and Budget of Iran (2016). *Documents of Frist to Six five-year development plan of Iran*. [In Persian]
- Salehi. S, Zahepazuki.Z and Emamgholi.L (2002). Education and environment (attitude, knowledge and environmental behavior of students), *Journal of Education, University of Shahid Chamran Ahwaz*. http://education.scu.ac.ir/article_10750_0a3798b81f032a532c7a62c2a8d7a1b8.pdf
- Samadian.A, Hossini.SH. & Neghineh Rauf Ava.M. (2007). Role of Education in development of infra-structure in Tourism Industry, *Journal of Human Geography*, 1(4), ww.SID.ir. [In Persian]
- ScientificHolisticRoadmapofIran, (2001), <http://www.sccr.ir/pages/printView.aspx?provID=1735->[In Persian].
- Torab Ahmady, M. (2009). *Place of Tourism in Iran Higher education*, association of sociology of Iran. [In Persian]
- Tourism in Six five development plan of Iran? (2015). *Scientific session m geography department*, <http://www.donyayesafar.com/n/3154->. [In Persian]
- World Economy newspaper (2016). *Tourism*, <http://donya-e-eqtasad.com/new>. [In Persian]